

KNUTEN DÄR TRÅDARNA LÖPER SAMMAN

Kjersti Ericsson

EN BROSCHYR FRÅN KVINNOFRONTEN

INNEHÅLL

Förord	3
Knuten där trådarna löper samman	5
Familjen – en ekonomisk enhet	6
Familjen – ett led i samhällshierarkin	9
Var ska vi annars värma oss?	13
Familjemyter och dubbla budskap	17

Kvinnofronten, 2022

*Denna text är ett utdrag ur boken *Søstre, kamerater!* av Kjersti Ericsson, från 1987.*

Översättning: Gerda Christenson.

Grafisk form: Kvinnofronten. Illustrationer: Jacky Fleming, jackyfleming.co.uk

Omslag: collage med egna bilder samt bilder från www.freepik.com

ISBN 978-91-985203-7-8

FÖRORD

Kvinnor behöver ett målmedvetet raseri. Och världen behöver kvinnornas målmedvetna raseri. Jag hoppas att denna bok kan bidra till att skapa både lite mer raseri och lite mer målmedvetenhet."

Så skrev feministen, psykologen, kriminologen och poeten **Kjersti Ericsson**, när hennes bok *Søstre, kamerater!* först kom ut. Det var en bok som fick stor betydelse för feminister då. Därför är vi särskilt glada att i vår serie *Historiska feministiska texter i nytgåva* kunna ge ut ett utdrag ur den boken, för första gången översatt till svenska.

Vi har valt kapitlet om familjen, för vi tror att kunskapen om *familjen som samhällsinstitution* är särskilt viktig att sprida vidare idag. Nu använder ju flera politiska partier allt oftare familjen just utifrån de kvinnoförtryckande funktioner som Kjersti Ericsson beskriver i texten, samtidigt som föreställningen om familjen som frivillig kärleksgemenskap kanske är starkare än någonsin.

Så för att vi ska kunna bekämpa det växande kvinnoförtrycket behöver vi kunskapen om *knuten där det ekonomiska, politiska och ideologiska förtryckets trådar löper samman*.

Kvinnofronten

Familjen är också avgörande för att socialisera in nya människor i en 'självklar' och 'naturlig' hierarki, och därmed göra existensen av sådana över- och underordningsstrukturer till något lika 'självklart' och 'naturligt'.

KNUTEN DÄR TRÅDARNA LÖPER SAMMAN

Familjeinstitutionen är knuten där många av trådarna löper samman. Familjen spelar en nyckelroll i upprätthållandet av kvinnoförtrycket. Det betyder inte att vi bara kan "avskaffa" familjen, så är vi kvitt eländet. Men familjen "organiserar" de kvinnoförtryckande mekanismerna i samhället, och döljer dem bakom ideologin om en frivillig kärleksgemenskap.

Inom familjen sker en del av det arbete som är nödvändigt för att återskapa arbetskraften. Och just för att det sker i familjen, framstår det som något kvinnorna gör enbart för sig själva och sina närmaste. Därför arbetar de hårt och villigt utan materiella belöningar.

I familjen vårdas gamla och sjuka, människor som i kapitalismens ögon är "socialt avfall", en ren utgiftspost som inte ger någon form av avkastning. Genom att familjen (kvinnorna) tar sig

an dem, slipper kapitalet att betala, samtidigt som man slipper den upprörande synen av hjälplösa människor som ligger och dör på gatorna. Även detta uppnås genom att mobilisera kvinnornas offervilja, engagemang och omsorg gentemot sina egna. Det arbete hon gör, blir därmed något bortom all ekonomisk beräkning.

Familjen tar hand om "buffertfunktionen": När offentliga tjänster minskas eller blir för dyra kan kvinnan ersätta dem med sitt eget arbete. Om familjens inkomst minskar, antingen på grund av lönesänkningar eller arbetslöshet, kan kvinnan, åtminstone delvis, kompensera för inkomstbortfallet genom eget obetalt arbete. På så sätt märks inte följderna av de kapitalistiska kriserna lika tydligt som de skulle annars.

Familjen gör också kvinnan till en "tilläggsarbetskraft" som förutsätter en "huvudförsörjare". Där-

med blir hon extra billig arbetskraft på arbetsmarknaden. Det är inte bara kvinnor som faktiskt har en "huvudförsörjare" som blir extra billig arbetskraft. Alla kvinnor blir det, antingen de bor ensamma, med en man eller med en kvinna, och oavsett om de har någon att försörja eller inte.

Detta lägger också en ekonomisk press på kvinnor att leva i familjerelationer, eftersom det är nästan omöjligt att försörja sig själv och eventuella barn på en kvinnas lön. Det säkerställer att så många kvinnor som möjligt lever inom den institution där mannen uppnår de mest uppenbara och direkta fördelarna av kvinnoförtrycket. I familjen är den uslaste man "överhuvud". Han kan vara noll i samhället för övrigt, men i familjen får han sin belöning. Och blir därmed lite

mindre inställd på att förändra systemet.

I familjen sker också en central del av socialiseringen av nya generationer av "kvinnliga" och "manliga" människor. Allt döljs av en ideologisk slöja som gör familjen till något heligt och upphöjt: resultatet av två människors ömsesidiga kärlek och frivilliga beslut att dela livet med varandra för att det är den högsta mänskliga lyckan. Beskrivet på detta sätt framstår det som en ondsint konspiration. Det är det självklart inte. Familjeinstitutionen, som vi känner den idag, är resultatet av en lång, historisk utvecklingsprocess, där både ekonomiska, sociala och ideologiska förhållanden har påverkat. Den historien ska jag inte gå in på särskilt här, utan koncentrera mig på familjens funktion idag.

FAMILJEN

– EN EKONOMISK ENHET

Familjen är först och främst en ekonomisk enhet. Detta var tydligare förr i tiden än det är nu. I kapitlet om hushållsarbete (i boken) skrev jag om hur kapitalismen separerat hushålls-

arbete och produktion, som två olika arbetsformer som blir utförda inom olika institutionella ramar. Det var nog skillnad mellan hushållsarbete och produktion förr också. Men bägge delar-

Om familjens inkomst minskar, antingen på grund av lönesänkningar eller arbetslöshet, kan kvinnan, åtminstone delvis, kompensera för inkomstbortfallet genom eget obetalt arbete. På så sätt märks inte följderna av de kapitalistiska kriserna lika tydligt som de skulle annars.

na ägde ofta rum inom familjen. Och husmodern hade uppgifter som direkt och indirekt ingick i produktionen. På gårdarna deltog hon i gårdsarbetet, och där det fanns tjänstefolk (även i hantverkarfamiljer) var det hon som hade ansvaret för det hushållsarbete som var nödvändigt för att tjänstefolket skulle få det de behövde för sitt levebröd.

Att skillnaden mellan hushållsarbete och produktion blir mer oklar när bägge äger rum inom samma institutionella ramar avspeglas i den diskussion som pågår bland bondekvinnor idag. Kvinnor inom jordbruket vill ha status som bönder, inte som "hustrur". Men vilken grund ska de basera kravet på sådan status på? Vad av allt det arbete som utförs på en gård är en nödvändig del av produktionen? Och vad är "hushållsarbete"? När bondmoran lagar mat till dem som jobbar på åkrarna, är hon då chef för en lunchmatsal eller en hemmafru? Det finns olika åsikter här. Men hela diskussionen skulle vara

otänkbar om den överfördes till industriarbete.

Familjen som ekonomisk enhet var också tydligare förr, eftersom familjen inte hade samma sociala och känslomässiga funktioner som idag. I de feodala byarna på landsbygden var familjen mer en arbets- och överlevnadsenhet än en känslomässig enhet, hävdar Frønes (1981). De känslomässiga banden mellan makar och mellan föräldrar och barn var inte lika starka som de är nu, och det kollektiva landsbygdslivet uppfyllde många av de behov av social samvaro, närhet och anknytning som familjen uppfyller idag.

Att familjens ekonomiska funktion är mindre tydlig idag än tidigare betyder inte att den har försvunnit. Kapitalismens utveckling har lett till att en del ekonomiska uppgifter har tagits bort från familjen. Men det finns tillräckligt mycket kvar! Det är bara att se till hur stor del av samhällets samlade arbete som fortfarande utförs inom familjens ramar. Tidsanvändningsundersökningen

Att familjens ekonomiska funktion är mindre tydlig idag än tidigare betyder inte att den har försvunnit.

Det är bara att se till hur stor del av samhällets samlade arbete som fortfarande utförs inom familjens ramar.

1972 beräknade att antalet timmar som las ner på arbete i hemmet var en femtedel fler än de som användes på avlönat arbete. En fransk undersökning från 1975 beräknade att antalet timmars arbete som utfördes i hemmet var 30 % fler än det totala antalet timmar som användes till lönearbete (angivet i Scott, 1984). Siffrorna kan ha förändrats mycket. Men det står likväl klart att familjen fortfarande har viktiga ekonomiska uppgifter.

Vad dessa uppgifter består av har jag skrivit om tidigare: det handlar om arbete som är nödvändigt för att återskapa arbetskraften, det handlar om att ta hand om de människor som ur kapitalets synvinkel är "socialt

slöseri", och det handlar om vad jag har kallat "buffertfunktionen".* Eftersom samhället är organiserat enligt principen om privat försörjning (även om det jämkas lite med genom samhällseliga sociala trygghetssystem), får familjen också uppgiften att vara den "naturliga" försörjningsenheten. I dagens krisdrabbade Belgien kommer det bland annat till uttryck i att myndigheterna vill sänka arbetslöshetsersättningen för arbetslösa som är gifta eller sammanboende med en person som yrkesarbetar.

Under de senaste tio åren har viktiga förändringar skett i familjemönstret. 1950-talets idealfamilj, med en yrkesarbetande pappa, en hemmavarande mamma och två

* Familjens "buffertfunktion" har blivit allt tydligare genom den politik som förts i Sverige under senare år. I takt med nedskärningar i offentlig vård och omsorg har allt mer arbete hivats in i familjen, huvudsakligen på kvinnan, som obetalt hushålls- eller omsorgsarbete. Enligt Socialstyrelsen (2020) står anhöriga för två tredjedelar av all omsorg till personer över 75 år (som inte har plats på allt färre äldreboenden). Socialstyrelsen anger att cirka 1,3 miljoner svenskar ger omsorg till närstående, och de som står för omsorgen är oftare kvinnor. Andra studier har visat att kvinnor dess-

utom oftare står för den vardagliga omsorgen, medan män mer gör punktinsatser. För allt fler kvinnor har den växande anhängomsorgen (på grund av anhörigs ålder, funktionsnedsättning, sjukdom etc) lett till att kvinnorna har gått ner i arbetstid, sagt upp sig eller gått i pension i förtid för att orka, med de ekonomiska svårigheter som det medfört för kvinnorna. Den buffertfunktion som familjen som samhällsinstitution har, är därmed högst påtaglig idag, men den diskuteras ändå inte som den buffertfunktion som det faktiskt handlar om.

eller fler barn, har krympt till en minoritet. Kvinnorna har gått ut till yrkesarbete i stor skala. Antalet skilsmässor har ökat och sammanboende utan offentliga papper har blivit vanligt. Att bögar och lesbiska lever öppet tillsammans är vanligare än tidigare. Antalet ensamförsörjare, huvudsakligen kvinnor, har också ökat. En del säger att familjen håller på att upplösas.

När det gäller familjen som ekonomisk enhet stämmer det i alla fall inte. Familjen är fortfarande ett privat försörjningssystem, och en enhet där obetalt arbete utförs. Kvinnor som är ensamförsörjare har inte "upplöst" familjen, för den försvinner inte även om mannen försvinner. Det enda som händer är att kvinnan lämnas ensam med uppgifterna. Hon ska göra allt hushålls-

och omsorgsarbete, samtidigt som hon måste försörja sig själv och ungarna på en "tilläggslön".

Att familjen inte försvinner även om mannen försvinner, är ett land som Nicaragua ett tydligt exempel på. I Nicaragua är andelen kvinnor som är ensamförsörjare mycket hög, upp emot hälften av alla mödrar med barn. Den revolutionära regeringen försöker lösa detta problem (som är ett stort fattigdomsproblem) genom kampanjer för "ansvarfullt faderskap". Det vill säga att de försöker tvinga pappor att ta ekonomiskt ansvar för de barn som de varit med om att sätta till världen. Principen om privat försörjning upprätthålls, och regeringen försöker få männen att ta sin del av skyldigheterna inom ramen för familjen som en ekonomisk enhet.

FAMILJEN – ETT LED I SAMHÄLLSHIERARKIN

bibeln sägs det att Gud är mannens huvud, men mannen är kvinnans huvud. Kvinnan är skyldig att underordna sig

mannens andliga auktoritet.

Men det är inte bara mannens andliga auktoritet som kvinnan ska underordna sig. Familjen är också en del i samhällets sekulära** hierarki. Förr kom detta till

** Sekulär = världslig, icke-religiös.

uttryck genom att ogifta kvinnor stod under fädernas förmyndarskap, gifta kvinnor under makens. I vigselritualen ingick ett påbud om att kvinnan skulle lyda sin make. Det är inte så länge sen offentliga frågeformulär/blanketter hade en ruta för familjens "huvudperson". Dessutom, gentemot myndigheter och annan offentlighet, var och är det delvis fortfarande mannen som representerar familjen, som familjens "överhuvud".

Mannen hade, och har, fysiska maktmedel till förfogande. Förr var det fysiska våld som "familjens överhuvud" använde för att utöva sin makt lagstadgat och institutionaliserat som "hustukt". Numera ses sådant fysiskt maktbruk alltmer som olagligt, i alla

* Under 1980-talet blev kvinnomisshandel ett allmänt brott i många länder, inklusive Sverige (1982) och straffen har skärpts vart efter. Idag är kvinnomisshandel ett allvarligt brott enligt lagen, men fortfarande bortförklaras mäns våld mot kvinnor allmänt, och såväl polis och andra myndigheter som media kan fortfarande prata om "familjevåld" eller "lägenhetsbråk". Även om mäns våld mot kvinnor har blivit ett kriminellt brott, är det fortfarande inte ett kulturellt brott, vilket även #metoo synliggjorde. En man ses inte som mindre man ("manlig") för att han utövar våld mot kvinnor, tvärtom.

** Intervention = ingripande, inblandning.

*** Att handla "på bok" betydde att affärsinnehavaren skrev upp allt som någon handlade i en bok och sedan betalades den uppkomna skulden av med jämna mellanrum.

fall i samhällen av Norges typ. Men kvinnomisshandel inom ramen för familjen är inte mer olaglig än att det inte sätts i linje med andra våldsbrott, utan klassas som "lägenhetsbråk" och skyddas av "integritet".* Det har varit svårt att få polis och sociala myndigheter att ingripa. Snare, Olafsdottir och Peltoniemi sammanfattar resultaten av den nordiska forskningen inom området så här (1983, s. 224):

*"Kvinnomisshandel har kunnat förbli ett 'icke-existerande' problem. Sociala myndigheters passiva inställning hänger samman med synen på familjen som en enhet som har rätt att leva på sina egna villkor. Samtidigt har en icke-interventionistisk** linje varit knuten till idén om att bevara kärnfamiljen."*

Det att ha kontroll över de ekonomiska resurserna är också ett viktigt maktmedel. Moxnes visar vad det kan betyda i familjer där hustrun är hemmavarande, när hon återger intervjuutdrag där skilda kvinnor berättar om sina äktenskap (1982, s. 94-95):

*"Han gick till affärsinnehavaren och berättade att jag var helt omöjlig med pengar, så vi var tvungna att fortsätta handla på bok."****

"Folk som aldrig har upplevt det själva kan aldrig förstå vad det

Men oavsett hur det ekonomiska mönstret är, finns det studier som visar att mannen tar en större andel av familjens totala resurser till sitt förfogande för personligt bruk än kvinnan.

vill säga att aldrig ha en enda krona som du kan lägga på dig själv. När min dotter gick på musikskola fick vi pengar till bussen, men 1,50 till kaffe medan jag satt och väntade på henne, det kunde jag inte få. Ungarna kom heller aldrig och tiggde mig om pengar, för de visste mycket väl att jag aldrig hade ett öre. Skulle de vara med på något som kostade pengar, måste det planeras i god tid så att de kunde be pappan om pengar."

Även när hustrun lönearbetar är det oftast maken som styr över det mesta av de ekonomiska resurserna, eftersom han oftast både jobbar heltid och har högre lön än hustrun. Men oavsett hur det ekonomiska mönstret är, finns det studier som visar att mannen tar en större andel av familjens totala resurser till sitt förfogande för personligt bruk än kvinnan.

Detta är delvis ett uttryck för att mannen har större ekonomisk makt i familjen, och för ideologin om att kvinnor bör offra sig för de andra familjemedlemmarna, och därmed ställa sig sist i kön när resurserna fördelas (se Whitehead, 1984).

Mannens ställning som "familjens överhuvud" är alltså starkt förankrad i ekonomiska förhållanden, i (delvis accepterad) tillgång till fysiska maktmedel, och i sekulära och religiösa normer. Familjen är den institution där vanliga män får större delen av belöningen för att vara ett redskap för samhällets kvinnoförtryck. Familjen blir därför särskild viktig för att "korrumpera" vanliga arbetande män och göra dem till stöttepelare för det befinliga samhället. Det är inte utan anledning som auktoritära och samhällsbevarande politiska

Familjen är också avgörande för att socialisera in nya människor i en "självklar" och "naturlig" hierarki, och därmed göra existensen av sådana över- och underordningsstrukturer till något lika "självklart" och "naturligt".

rörelser alltid betonar familjens betydelse för samhällets stabilitet och välmåga. Familjen är också avgörande för att socialisera in nya människor i en "självklar" och "naturlig" hierarki, och därmed göra existensen av sådana över- och underordningsstrukturer till något lika "självklart" och "naturligt".

Idag pratas det dock om jämlikhet i familjen. "Borgligheten har slitit den grumliga sentimentala slöjan från familjeförhållandet och reducerat det till ett rent pengaförhållande" skrev Marx och Engels i "Det kommunistiska manifestet", i ett avsnitt där de påstår att kapitalismen ersätter alla traditionella, känslomässiga band med naket, kallt köp och sälj. Där tog Marx och Engels fel. Kapitalismen har inte mindre nytta än andra klassamhällen av en förskönande ideologi för utnyttjande- och maktförhållanden. Familjen står minst av allt fram som "ett rent pengaförhållande" idag, de ekonomiska funktionerna är väl maskerade bakom den frivilliga kärleksgemenskapen. Idag är det också nödvändigt att maskera familjens funktion som en institution där mannen utövar makt över kvinnan, till förmån

för det bestående samhället. Det är halvgalna utgrupper* som den kristna karismatiska rörelsen som nu öppet står för att förespråka denna ideologi fullt ut.

Öppen maktutövning från mannens sida är inte längre accepterad i många sociala miljöer. Vad händer? I en artikel om förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män skriver Hanne Haavind (1985, s. 38):

"Därför är det riktigt att en modern kvinna kan göra allt, men bara så länge hon gör det underordnat i förhållande till de män hon har att göra med. Chansen att hon blir bekräftad som kvinnlig, det vill säga att hon uppskattas, är störst om hon själv bidrar till att denna relativa underordning framstår som något annat än underordning. Hon ansvarar för att uppleva och framställa det som något hon vill och strävar efter i enlighet med sina personliga egenskaper. Genom att göra det kommer hans överordning inte framstå som dominans, utan som de egenskaper hos honom som person som hon uppskattar mest. Det är alltså helt i sin ordning att en kvinna är intellektuell och självhävdande så länge hon inte låter det gå ut över män, utan exempelvis väljer partners som är henne relativt överlägsna./ ... /Det att två äls-

* Utgrupp = begrepp inom socialpsykologin som avser de grupper vi inte vill tillhöra, till skillnad från ingrupp, som vi upplever att vi tillhör.

Familjen står minst av allt fram som "ett rent pengaförhållande" idag, de ekonomiska funktionerna är väl maskerade bakom den frivilliga kärleksgemenskapen.

kar varandra är naturligtvis det som bäst får överordning och underordning att framstå som något annat. Men även i alla andra sammanhang där män och kvinnor umgås är det att bedöma värdet av varandra som man respektive kvinna en underliggande poäng. Kärleksförhållandet blir en slags prototyp för samvaron, även när syftet med samvaron inte är att se varandra som partners eller vara partners för varandra."

Självklart har det också skett verkliga förändringar i maktför-

hållandet mellan könen inom familjen. Men huvudstrukturen, med mannen som "överhuvud" har inte förändrats, även om den blivit mer osynliggjord. En anledning till det är att den enskilda mannen har mycket att förlora på en radikal förändring av maktförhållandet. Men lika viktigt är det faktum att maktförhållandet i familjen är ett inte oväsentligt led i att upprätthålla maktstrukturen i samhället, med borgarklassen överst och arbetarklassen underst.

VAR SKA VI

ANNARS VÄRMA OSS?

Många, både kvinnor och män, känner sig hotade av en sådan beskrivning av familjen som jag har givit här ovanför. Det är som att angripa deras sista tillflyktsort. Visserligen har de senaste tio årens kvinnoforskning (och

litteraturen och psykologin innan dess) avslöjat att det är mycket fasansfullt som händer inom "familjens lugna sköte". Men var ska vi annars värma oss?

I diktsamlingen "Nattöppet" har Rolf Jacobsen en vacker dikt om

hur han känner när hans fru dör.
Dikten lyder så här:

Två händer var som ett hus:

De sa:

Flytta in här.

Inget regn, ingen frost, ingen fruktan.

Jag har bott i det huset

utan regn, utan frost, utan fruktan

tills tiden kom och rev ner det.

Nu är jag ute på vägarna igen.

*Min rock är tunn. Det drar ihop sig
till snö.*

Dikten kan läsas som en skildring av en viktig del av kvinnorollen i vårt samhälle: Kvinnans uppgift att vara värmestuga för mannen. Men det kan också läsas som en dikt om familjen, om hur ont det gör att vara "ute på vägarna igen". Att det gör väldigt ont, särskilt för män, ser vi av vilket öde som drabbar många män om de inte snabbt lyckas komma in i ett nytt äktenskap: ensamhet, hälsoproblem, alkoholism. Denna sorgliga bild av frånskilda män beror delvis på att en skilsmässa är en tuff affär, och att män inte är upplärda att ta hand på sig själva rent praktiskt. Men det har också något att göra med omsorg, omtanke, social kontakt och personlig närhet, som familjen

ska ta hand om och i varierande grad tar hand om. Den isolerade, privatiserade familjen ska bära merparten av bördorna med att tillgodose vårt behov av mänsklig samvaro. Det finns få bra alternativ. Att leva i en familj kan vara hemskt. Men att leva utan, är ofta värre.

Familjens utveckling har gjort att denna institution har fått större och större känslomässiga uppgifter. Detta är en verklig utveckling, inte bara skymmande ideologi. Den feodala landsbygdens öppna, icke-privatiserade gemenskap är borta. Kanske betyder det också något att samhället har blivit så sekulariserat. Kyrkan var naturligtvis en kuvande och förtryckande makt under medeltiden. Men kanske fyllde religionen också behovet av tillgivenhet och hänförelse, innerlighet, intensitet och nära mänsklig samvaro. Nu måste kärleken till Gud ersättas med kärlek till människor. I vårt samhälle är kärlek något som först och främst hör till familjen.

Eftersom familjen har sådana verkliga, känslomässiga uppgifter, får också ideologi om den

Den feodala landsbygdens öppna, icke-privatiserade gemenskap är borta. Den isolerade, privatiserade familjen ska bära merparten av bördorna med att tillgodose vårt behov av mänsklig samvaro.

Men de ekonomiska, sociala och känslomässiga problemen med att leva ensam driver raskt in många i nya familjeförhållanden. Män brukar gå in i nya förhållande fortare än kvinnor.

frivilliga kärleksgemenskapen stor genomslagskraft. Den bygger på något som människor kan känna igen sig i. Men samtidigt döljs familjens ekonomiska, politiska och förtryckande funktioner, och "kärleksäktenskapet" blåses upp över alla rimlighetens gränser.

När känslomässig närhet och kärlek blir det enda legitima skälet till familjens existens, blir den enskilda familjen lätt sårbar. Alliansen mellan kvinna och man ska bygga på förälskelse, romantisk kärlek. Inga andra skäl för att ingå i ett parförhållande är accepterade. Föreställningen om romantisk kärlek uppstod som bekant på riddartiden helt bortom äktenskap och familjen som institution. Romantisk kärlek var inte något en företrädesvis upplevde i förhållande till sin maka/make eller blivande maka/make. Det var andra, mer jordnära skäl som styrde det valet.

Men förälskelser tar slut, och nya har lätt att uppstå. Att leva med en annan partner än den en för ögonblicket är förälskad i, anses närmast som en synd. I vart fall är det inte tillfredsställande nog, när hela skälet för ett samliv

är förälskelse och personlig intimitet. Därmed får vi fenomenet "seriemonogami", där folk gifter sig och skiljer sig i en oändlig räckta allteftersom förälskelser uppstår och dör. Det kan se ut som om den ideologiska överbyggnaden för att rättfärdiga familjeinstitutionen har börjat leva sitt eget liv och styra folks beteende på äktenskapsmarknaden.

Så enkelt (eller komplicerat) är det nog inte, även om en inte ska underskatta ideologins förmåga att påverka människors handlingar. "Seriemonogamin" har flera orsaker. Förändringar i kvinnors situation har gjort det lättare för dem än tidigare att bryta sig ur förtryckande förhållanden (och det är oftast kvinnorna som tar initiativ till skilsmässa). Men de ekonomiska, sociala och känslomässiga problemen med att leva ensam driver raskt in många i nya familjeförhållanden. Män brukar gå in i nya förhållande fortare än kvinnor. Det kan hänga ihop med att en "begagnad" man har större värde på äktenskapsmarknaden än en "begagnad" kvinna, och att han har större möjligheter att komma ut där nya förbindelser

knyts än skilda kvinnor, som brukar sitta med huvudansvaret för barnen. Men det beror nog också på att familjelivets belöningar är större, och kostnaderna mindre, för män än kvinnor. Och det finns inga bra alternativ. En engelsk undersökning (refererad i Ingham, 1984) visar att 56 procent av ett urval frånskilda män som intervjuades, berättade att deras nätverk av vänner hade blivit mycket mindre eller helt rasat efter skilsmässan (förmodligen som en följd av att det vanligtvis är kvinnan som organiserar familjens sociala umgänge och håller liv i nätverket). Nästan två av tre menade också att deras yrkeskarriär led allvarligt av skilsmässan, på grund av sämre levnadsvillkor och sämre hälsa. Även om familjen spelar huvudrollen i kvinnors liv på ett annat sätt än i mäns, verkar det som att det är mannen som lider mest när förhållandet tar slut. Det är ett tecken på hur mycket av mannens "styrka" som vilar på kvinnans axlar.

Men föreställningen om famil-

jen som en institution som först och främst är till för att ge människor personlig närhet, lycka och ömsesidig omsorg, ger kvinnor en anledning att ge sig ut och leta efter ett mer tillfredsställande förhållande än de för ögonblicket lever i. Kvinnors och mäns psykiska olikhet, som beror på deras socialisering till att fylla olika funktioner i samhället, gör att kvinnor får svårt att få sina behov och sin längtan tillfredsställd i förhållande med män. Ericsson, Lundby och Rudberg har beskrivit det så här (1985, s.71):

"Mäns och kvinnors psykologi skiljer sig på ett sådant sätt att mötet mellan dem måste bli otillfredsställande och svårt. Det är vanligt att kvinnor klagat över bristande känslomässigt gensvar från män. Längtan efter att få omsorg och närhet blir inte tillfredsställd. Ofta förstår mannen inte ens vad kvinnan kräver av honom. En anledning till att han inte förstår är att hans eget behov av omsorg, erkännande och uppmärksamhet tillgodoses i mycket högre utsträckning, han

Även om familjen spelar huvudrollen i kvinnors liv på ett annat sätt än i mäns, verkar det som att det är mannen som lider mest när förhållandet tar slut. Det är ett tecken på hur mycket av mannens "styrka" som vilar på kvinnans axlar.

har ju en professionell omsorgs-
arbetare i huset som på ett själv-
klart sätt tar sig an den sidan av
hans liv. Den mätta har svårt att
föreställa sig hur hunger känns.
En annan anledning finner vi i
kvinnans problem med att for-
mulera sina behov tydligt och
entydigt, något som skulle kom-
ma i konflikt med hennes iden-
titet som osjälvisk och givande.
Och även om mannen vagt kän-
ner vad hon önskar, vet han inte
hur han ska ge henne det, hon
kräver att han ska göra något
han inte har lärt sig! Det leder
till osäkerhet, hjälplöshet och
frustrerad ilska. Dessutom finns
det hot som närhet och intimitet
innebär, hotet om att förlora
kontrollen och bli uppslukad.
Kvinnan å sin sida tolkar man-
nens bristande förmåga att ge
henne det hon längtar efter som
bristande kärlek: Mannen vill

inte komma henne till mötes.
För kvinnor är det svårt att för-
stå att män inte förstår vad
kvinnor ber om, och att de inte
vet hur de ska ge det. De känner
sig känslomässigt utnyttjade i
förhållandet till män."

Inte konstigt att "samlivspro-
blemen" frodas. Den reella inne-
bördens av familjeinstitutionen
döljs, och den känslomässiga
funktionen förstoras. Men den
känslomässiga delen av familjen
är i sig själv så full av konflikter
att den i sig kan ge ämne åt otali-
ga samlivsproblem. Ändå verkar
en kritisk analys av familjen hot-
full för de flesta av oss. För famil-
jen ger oss också något verkligt,
något viktigt som det är svårt att
leva utan. Och "ute på vägarna"
är det kallt, och det drar ihop sig
till snö.

FAMILJEMYTER

OCH DUBBLA BUDSKAP

Få andra samhällsinstitutioner
framstår som "naturliga" på
motsvarande sätt som famil-
jen. Västerländska antropolo-
ger som började studera andra
kulturer under senare delen av

förra seklet* kunde ofta inte för-
stå att det gick att organisera sig
på andra sätt än i den familje-

* Eftersom texten är skriven 1987 syftar
"förra seklet" här på andra hälften av
1800-talet.

form de själva kände till. Observationer tolkades in i denna familjeforms ramar. Ibland gick det så långt att de vägrade se det som de såg. Evelyn Reed citerar Westermarck från 1893 (Reed, s.93):

"Äktenskapet påträffas hos flera av de lägre djurarterna, utgör regeln hos de mänskliga aporna och är universell inom människosläktet. Det har ett nära samband med föräldraansvaret – den omedelbara omsorgen för barnen faller huvudsakligen på modern, medan fadern försörjer och försvarar familjen./ ... / äktenskapet hos primaterna tycks bero på det låga antalet ungar och den långa period de inte har förmåga att klara sig själva. Senare, när människosläktet började att huvudsakligen livnära sig på kött, blev den vuxna mannens hjälp än mer oundgängligt för barnen, eftersom jakt är mannens uppgift överallt. Antagandet om att barnens beskyddare i en avlägsen forntid inte var fadern, utan morbro-

dern, har lika litet stöd som att alla stammens medlemmar var deras beskyddare."

En liknande "naturgiven" attityd till familjen har dagens familjeterapeuter. Det är märkligt att en yrkesgrupp som genom sin egen praktik har sett hur mycket ohyggligt, sinnessjukt och perverst som försiggår i en familj (och som enligt familjeterapeuternas egen åsikt är ett resultat av mekanismer i själva familjesystemet) så sällan ifrågasätter familjen som samhällsinstitution. Haleys beskrivning av den schizofrenas familj ger vissa associationer till familjens samhälleliga funktion (1969, s.149): *"...en slags formlös, bisarr förtvivlan under en glasyr av storslagna förhoppningar och goda avsikter, som döljer en dödlig maktkamp och framträder i form av oändlig förvirring."*

Familjeterapeuter var också de sista att upptäcka fenomen som kvinnomisshandel och incest. "Upptäcka" är kanske inte ordet, för de visste ju att sådant förekom. Men det definierades inte

Det är märkligt att en yrkesgrupp som genom sin egen praktik har sett hur mycket ohyggligt, sinnessjukt och perverst som försiggår i en familj (och som enligt familjeterapeuternas egen åsikt är ett resultat av mekanismer i själva familjesystemet) så sällan ifrågasätter familjen som samhällsinstitution.

Men själva förutsättningen för förhållandet mellan man och kvinna i familjen är ju ett sådant "dubbelt budskap": kvinnan ska underordna sig, men det ska vara frivilligt.

som övergrepp. Incest och kvinno-
misshandel var resultat av sam-
spelet i familjen och därmed ut-
färdades inte heller några var-
ningsrop. Det var kvinnorörelsen,
med sitt förtrycksperspektiv, som
måste till för att "upptäcka" vad
som verkligen skedde.

Litteraturen om familjeterapi
är full av exempel på dubbla bud-
skap, tvetydig kommunikation,
ogenomträngliga förhållanden,
olösliga konflikter, magiska ritu-
aler och elakartade maktkamper,
ständigt upprepade destruktiva
handlingsmönster. Det är synd
att denna kunskap aldrig har an-
vänts för att analysera familjens
sociala funktion, och vilka föl-
der den får för livet i familjen.
Här finns verkligen ett ämne som
söker en författare!

Familjen är en institution där
det sker en systematisk maktut-
övning under sken av frivillighet
och kärlek. I värsta fall går det så
långt som till långvarig, grov tor-
tyr. Men även i de fall där makt-
utövningen sker på en mer ac-
cepterad nivå, sätter den upp
regler som varken lätta att leva
efter eller att bryta. Jag har tidi-
gare referat Hanne Haavinds syn

på vilka spelregler som gäller för
moderna kvinnor: budskapet till
den moderna kvinnan är att hon
ska underordna sig mannen,
men det ska vara en vald och fri-
villig underordning som fram-
står som något annat. I familjen
ska det framstå som kärlek. Ett
exempel på "dubbla budskap"
som används i litteraturen om fa-
miljeterapi är mamman som sig-
nalerar till sitt barn att hon vill
att barnet spontant ska göra det
som mamman vill. Barnet ska
alltså helt av sig själv, av egen
drift, utföra mammans order
(Haley 1982, s.28). Sådana
"dubbla budskap" antas leda till
psykiska störningar och bisarrt
uppförande. Men själva förut-
sättningen för förhållandet mel-
lan man och kvinna i familjen är
ju ett sådant "dubbelt budskap":
kvinnan ska underordna sig,
men det ska vara frivilligt.

Ett annat begrepp som används
i den familjeterapeutiska littera-
turen är "familjemyt" (se Ferreira
1967). En familjemyt är en, ofta
helt irrationell, föreställning som
familjemedlemmarna samarbetar
för att upprätthålla, eftersom den
är helt avgörande för att hålla

ihop familjesystemet. Om familjemyten hotas får det dramatiska konsekvenser. Samtidigt kräver familjemyten sitt pris: familjesystemet hålls ihop genom förvrängning av verkligheten och genom samspel som är i linje med denna förvrängning. Familjemytens *"enorma betydelse i en familjs liv förstår en fullt ut först när en ser hur varje familjemedlem kämpar för att upprätthålla en familjemyt. I några familjer verkar det till och med som om myten är det enda som hindrar familjeförhållandet att fullständigt falla samman."* säger Ferreira (s.187). Och han drar slutsatsen att familjemyten skyddar familjen från att se de verkliga konflikterna i ögonen:

"Familjemyten är ett gruppförsvaret mot störingar eller förändringar mellan medlemmarna. På detta sätt fyller familjemyten en mycket viktig funktion i att bevara förhållandet som det är, och mytens påståenden kan mycket väl befinna sig långt bortom fakta och verklighet."

Det är inte svårt att se paralleller på det samhälleliga planet. Familjeinstitutionens verkliga innehåll: en ekonomisk institution för att garantera kapitalet en reproducerad arbetskraft till lägsta möjliga pris, och en helt avgörande institution för att upprätthålla mäns makt som ett led i borgerlighetens herredöme, döljs bakom myten om den frivilliga kärleksgemenskapen. Kvinnornas obetalda slit i en maktlös position rättfärdigas med att hon gör det för dem hon älskar, i naturlig, kvinnlig uppoffring. Borgerlighetens raseri när dessa myter hotas, visar att de är helt avgörande för att hålla samman familjesystemet. I Norge har borgerligheten till och med organiserat ett eget politiskt parti som har som huvuduppgift att upprätthålla samhällets familjemyt, nämligen Kristelig Folkeparti.*

Ett annat vanligt mönster som familjeterapeuterna arbetar med går ut på att en av medlemmarna, vanligtvis ett barn eller en ungdom, "offrar" sig genom att

Familjeinstitutionens verkliga innehåll: en ekonomisk institution för att garantera kapitalet en reproducerad arbetskraft till lägsta möjliga pris, och en helt avgörande institution för att upprätthålla mäns makt som ett led i borgerlighetens herredöme, döljs bakom myten om den frivilliga kärleksgemenskapen.

*Kvinnornas obetalda slit i en maktlös position
rättfärdigas med att hon gör det för dem hon älskar,
i naturlig, kvinnlig uppoffring.*

bli "misslyckad" för att hålla samman familjen. Barnet/ungdomen kan bli kriminell, missbrukare eller psykiskt sjuk under perioder då familjesystemet hotas att upplösas, till exempel för att föräldrarna vill flytta ifrån varandra. Genom att bli "misslyckad" gör barnet/ungdomen sig helt beroende av familjen, som därmed måste hålla samman. Om barnet/ungdomen återhämtar sig sker det ofta ett "återfall" i familjen: föräldrarna hotar med att flytta isär igen, och barnet/ungdomen måste återigen bli "misslyckad" och beroende för att hindra detta. Detta mönster är särskilt vanligt i familjer med ett barn som har uppnått den åldern då det är naturligt att flytta hemifrån och stå på egna ben. (Se bland annat Haley, 1982.)

På det samhällliga planet kräver familjen också stora, mänsk-

liga uppoffringar, särskilt av kvinnorna. Kvinnor måste framstå som helt beroende av familjen, ekonomiskt och känslomässigt. De måste vara "misslyckade" i samhällslivet utanför familjen, så till den grad att de är oförmögna till fullvärdigt yrkesmässigt och samhälleligt deltagande, på lika villkor som män. De kan inte helt stå på egna ben.

Den långvariga hetsen mot yrkesarbetande kvinnor som ett "hot mot familjen" visar en rädsla för lyckade, självständiga kvinnor som inte backar för störda familjers rädsla för lyckade, självständiga barn. Ska familjen fortleva måste kvinnor "offra" sig och vara halva människor. Så snart de hotar att bli något annat, skakar familjesystemet i sina grundvalar.

Familjesystemet som samhällsinstitution kännetecknas alltså av lika många myter, lika många dubbla budskap och tvetydigheter, lika många destruktiva, tvångsmässiga mönster som de "sjuka" enskilda familjer som familjeterapeuterna arbetar med. Familjeterapeuternas jobb blir att försöka få klientfamiljerna att fungera "normalt" på sjuka förutsättning-

* Sedan denna text skrevs har allt fler partier i stora delar av Europa börjat driva sådan familjepolitik. Här i Sverige drivs den främst av KD, Kristdemokraterna, och SD, Sverigedemokraterna. Växande nationalism har även i ett globalt perspektiv stärkt denna politik, vilket exempelvis framgår av Kvinna till Kvinna's rapport "Suffocating the Movement - Shrinking space for women's rights" (2018).

ar. Resultatet blir ofta att de strävar efter att skapa "friska, normala hierarkier", få slut på maktkampen genom att slå fast maktförhållandet en gång för alla, och hjälpa maken att visa att han "har testiklar".

Min poäng är inte att familjeterapeuter bör försöka störta samhället. Det jag vill få fram är att familjeterapeuternas inställning säger något om den enorma styrkan i föreställningen om familjen som något naturligt och självklart. Utan denna ingrodda föreställning skulle fler familjeterapeuter ha använt den omfattande kunskapen till att ställa frågan: kanske är det själva familjen som samhällelig institution som det är något problem med?

Jag såg nyligen en gammal fransk film från 1946, "Pastoral-symfonien" efter en roman av André Gide. Filmen var tankeväckande, både ur en familje-

dynamisk synvinkel och som symbol för familjen som samhällsinstitution. Huvudpersonen i filmen är en blind adoptivdotter i en prästfamilj. Hon växer upp till en vacker kvinna, och väcker känslor hos både far och son i familjen som döttrar och systrar helst inte ska väcka, allra minst i en prästfamilj. Men allt kan omtolkas och hållas dolt, och familjesystemet fungerar i en slags balans, så länge flickan är blind. I slutet av filmen blir flickan opererad och får tillbaka synen. Då rasar allt. Familjemedlemmarna vänder sig emot varandra i öppen fientlighet, och flickan drivs till att ta sitt eget liv.

Ett dystert drama om hur farligt det är att "se" vad som verkligen pågår i familjen. På en samhällelig nivå måste vi tro att det finns en annan möjlighet än död och förstörelse, nämligen förändring.

Kjersti Ericsson

Hon är så arg!

På trottoaren står en gammal dam
arg som ett bi
hon pekar på tidningen:
Äldre kvinnor är rädda för ungdomar
går i skräck för rån
och väskryckning.
Men jag har aldrig varit rädd
för lite grönt hår.
Det är typerna **där** jag är rädd för,
säger hon
och pekar på en ordförande här,
ett kommunalråd där
och en gråsprängd gruppledare för
moderaterna
för de stjal pensionen ur väskan din
utan att öppna den en gång
och de sörjer för att du drattar i gatan
och bryter lårbenshalsen i vinterhalkan
utan att ens vara i närheten
med så mycket som ett finger,
och det är kanske inte så trivsamt
att få "ditt gamla kärringskinn"
slängt efter sig,
men det står man väl ut med,
värre är det att bli kallad
"en olycklig utveckling"
som inte haft vett nog
att dö vid fyllda 70 år!
Men jag ska visa dem:
100 år ska jag bli!
säger hon.

Utanför affären
träffar jag en
som också läser tidningar:
Hör vad de säger:
Det måste skapas mer utrymme för
omsorgsarbetet
som en integrerad och givande del
av vardagen.
Vad tror de att de snackar om?
säger hon.
Är det
torka skit/diska/skälla/skala potatis/
leta efter strumpor/tjata/släpa
plastpåsar –
arbetet de menar?
och hon ställer ifrån sig de sju plast-
påsarerna på gatan
för att få mer andrum
att vara arg.
Nu har jag gjort
torka skit/diska/skälla/skala potatis/
leta efter strumpor/tjata/släpa
plastpåsar
– arbete i 20 år
och jag kunde gott tänka mig
lite omsorg, tack,
men allra först
vill jag vara ledig
för jag vill gå på ången
och leta fram de pyttesmå blommorna
som skiner långt nere i gräset

och liknar stjärndis
en blek vårnatt
och jag vill sitta på en trottoar-
servering i solen
med en öl eller en kopp kaffe
dricka långsamt och sitta så länge
jag vill
bara jag och det är fullständigt nog
en dam som inte "sitter här alldeles
ensam"
men tillsammans med sig själv.
Det vill **jag!**
säger hon
och ser sig krigiskt omkring
och det är strax innan hon går sin väg
och låter alla sju plastpåsarna
bli stående kvar på gatan.

Men inne i affären
träffar jag en
som är så morsk
att hon nästan spricker,
varför har de inte mjölk
och smör och bröd med dampriser
i affären
säger hon,
nu har jag letat igenom alla hyllorna
och var enda förbannad vara
har manspris,
men hur kan de förvänta sig
att jag ska betala manspris
när jag bara har en kvinnolön
tala om det för mig, du
ropar hon till tjejen i kassan
som blir paff ett ögonblick
innan hon reser sig och säger:

Ja självklart!
tänk på allt vi har till godo
efter att ha betalat manspris
i år efter år
och hon hämtar en kundvagn
och fyller den med allt det bästa
som finns på hyllorna.

Kundvagnen
tar de med sig ut på gatan
där de plockar upp
henne med plastpåsarna
och den gamla damen
som står och övar sig
på att bli hundra år.
Så äntrar de en buss
med kundvagn och allt:
idag kör vi för dampris,
säger de,
vi kör gratis
precis så långt vi vill
Kör oss till den allra grönaste ängen!

Vid den allra grönaste ängen
går de av
och brer ut en duk på gräset
med allt det goda från kundvagnen,
så har de fest
och ingen tänker på disken
och ingen ser på klockan
men när en ny dag ljusnar
plockar de var sin brännande röd vallmo
fäster den i håret
och går sjungande mot stan.

Kjersti Ericsson

Den text är ett utdrag ur boken *Søstre, kamerater!* från 1987. Hela boken finns också att läsa (på norska) på nätet:

www.akp.no/hefter/sostrekamerater/sostrekamerater.htm

BÖCKER SOM NÄMNS I TEXTEN

- Ericsson, Kjersti, Lundby, Geir & Rudberg, Monica: *Per + Kari = trøbbel. Ungdom og kjønn*, Oslo 1985.
- Ericsson, Kjersti, Lundby, Geir & Rudberg, Monica: *Mors nestbeste barn – ungdom, rusgift og kriminalitet*, Oslo 1985.
- Ferreira, Antonio J.: *Psychosis and the Family Myth*, i *American Journal of Psychotherapy* 21, 1967.
- Frønes, Ivar: *Jevnaldermiljø og sosialisering*, i *Sosiologi i dag*, nr. 3-4, 1981.
- Haavind, Hanne: *Endringer i forholdet mellom kvinner og menn*, i *Materialisten* nr. 4, 1985.
- Haley, Jay: *The Power Tactics of Jesus Christ – and other essays*, New York 1971.
- Haley, Jay: *Flytta hemifrån. Familjeterapi med störda ungdomar*, 1982.
- Ingham, Mary: *Men*, London 1984.
- Moxnes, Kari: *Når kvinner vil skilles*, Oslo 1981.
- Reed, Evelyn: *Kvinnans utveckling – från matriarkalisk klan til patriarkalisk familj*, Stockholm 1978.
- Scott, Hilda: *Working your way to the bottom – the feminization of poverty*, London 1984.
- Snare, Annika, Olafsdottir, Hildigunnir & Peltoniemi, Teuvo: *Den private volden: om hustrumishandling*, i Høigård, Cecilie & Snare, Annika: *Kvinnens skyld*, Oslo 1983.
- Whitehead, Ann: *I'm hungry, mum: the politics of domestic budgeting*, i Young, Kate, Wolkowitz, Carol & McCullagh, Roslyn (red): *Marriage and the Market. Women's Subordination Internationally and its Lessons*, London 1984.

KVINNOFRONTEN

...feministisk, aktivistisk, enviss och irriterande...

KVINNOFRONTEN är en partipolitiskt oberoende aktivistisk kvinnoorganisation, som bildades 1977.

Vi arbetar mot allt förtryck av tjejer och kvinnor utifrån vår plattform med konkreta krav i olika frågor.

Kvinnofronten har både lokala grupper, som bygger på var medlemmarna bor, och arbetsgrupper, som samarbetar över hela landet omkring särskilda ämnen.

På somrarna ordnar vi sommarläger där medlemmar och intresserade från hela landet deltar. Det blir ett peppande sätt att mötas, utbyta erfarenheter och inspirera varandra, där vi varvar föreläsningar, diskussioner och andra aktiviteter. Vi har också ett väldigt populärt

nyhetsbrev för medlemmar: *Ordet är ditt, syster!*

Kvinnofronten vill vara en platt organisation, där alla medlemmar kan påverka. Därför har vi ingen styrelse, utan har delat upp allt organisatoriskt arbete på olika centrala grupper.

Vi arbetar utåtriktat med aktivism och folkupplysning, men också med parlamentariskt arbete, som remissvar till statliga utredningar i ämnen som rör tjejer och kvinnor.

Grunden för Kvinnofronten är det kollektiva arbetet, där vi kan peppa varandra, utveckla vår gemensamma analys och arbeta tillsammans med konkreta feministiska krav i viktiga frågor.

*Systerskap ger styrka
- kom med i Kvinnofronten!*

1987

KNUTEN DÄR TRÅDARNA LÖPER SAMMAN

Det åttonde häftet i Kvinnofrontens serie av *Historiska feministiska texter i nyutgåva* är ett utdrag ur den norska feministen, psykologen, kriminologen och poeten **Kjersti Ericssons** bok *Søstre, kamerater!* Boken handlar om det ekonomiska, politiska och ideologiska förtrycket av kvinnor, och hur förtryckets olika trådar knyts ihop i familjen som samhällsinstitution.

I det här häftet kan du läsa det kapitel som beskriver familjen som nödvändigt redskap för att ständigt kunna återskapa kvinnoförtrycket. Vi tycker att det är särskilt viktigt att sprida idag, när allt fler partier driver en politik som förstärker familjens kvinnoförtryckande funktion, samtidigt som myten om familjen som frivillig kärleksgemenskap kanske är starkare än någonsin.

EN BROSCHYR FRÅN KVINNOFRONTEN

ISBN 978-91-985203-7-8